

Tháng 4, nhớ Lenin và Gödel hay Lý thuyết và Thực tiễn

✧ TS. NGUYỄN TRỌNG

Chúng ta ai cũng biết Lenin vì Việt Nam đang xây dựng đất nước theo con đường Lenin vạch ra. Còn Gödel thì có lẽ không mấy ai biết. Chỉ một số rất ít trong số những người học toán (vốn cũng đã là rất ít!) biết Gödel. Kết thúc thế kỷ 20, tạp chí Times danh tiếng đã chọn 20 nhà khoa học có những phát minh có tầm ảnh hưởng lớn nhất đến sự phát triển của nhân loại thế kỷ 20. Một trong số đó là Gödel.

Lenin sinh ngày 22/04/1870 và mất ngày 21/01/1924. Chúng ta biết Lenin, nhưng hiểu được những lý thuyết mà Lenin xây nên, rồi chiêm nghiệm những lý thuyết ấy để mà hành động cho đúng thì là một việc thật khó. Lý thuyết của Lenin về cách mạng thì bao la. Trong cái bao la ấy có một điều tưởng chừng như khá đơn giản theo cách Người nói, tưởng chừng như ai cũng có thể hiểu thì lại là vấn đề vô cùng khó và cũng vô cùng cấp bách để chúng ta suy nghĩ hôm nay. Lenin từng nêu luận điểm: “So với những nước tiên

Vladimir Lenin
(22/4/1870 - 21/01/1924)

Kurt Gödel
(28/4/1906 - 14/01/1978)

tiên, thì đối với nước Nga, bắt đầu cuộc đại cách mạng vô sản là một điều dễ dàng hơn, nhưng tiếp tục cuộc cách mạng đó đến thắng lợi cuối cùng lại là một điều khó khăn hơn” (C.Mác-Lênin và Ph.Ăngghen, Chủ nghĩa Mác, Nxb Sự thật, Hà Nội 1958, Trang 478).

Câu nói thật giản dị, gồm 2 vế rõ ràng. Vế 1 nói rằng cách mạng vô sản ở Nga có thể nổ ra thuận lợi hơn so với các nước tiên tiến, tức các nước tư bản phát triển nhất vào thời Lenin, như Đức, Anh, Mỹ, Pháp. Vế 2 nói rằng khởi đầu ở Nga thì tương đối dễ dàng hơn, nhưng để đi đến thắng lợi cuối cùng, tức xây dựng xã hội cộng sản chủ nghĩa thì cách mạng vô sản Nga sẽ khó hơn cách mạng vô sản ở các quốc gia tư bản phát triển, nếu ở đó cuộc cách mạng này nổ ra và thiết lập được chuyên chính vô sản, tức là đi được bước đầu tiên của tiến trình cách mạng vô sản.

Lịch sử thế giới gần 100 năm qua diễn ra đúng như lời Lenin nói. Thật là một luận thuyết, có tính chất tiên đoán

tiên tài.

Tiến trình 74 năm (1917 – 1991) xuất hiện, phát triển rực rỡ và sụp đổ của Liên Xô là một minh chứng hùng hồn cho lý thuyết của Lenin. Nước Nga nửa phong kiến, nửa tư bản đã sớm làm nên cuộc đại cách mạng vô sản vào năm 1917. Đến hôm nay, sau gần 100 năm vẫn chưa có một nước tiên tiến nào làm được điều đó. Như vậy, cái dễ hơn mà nước Nga có thể có được theo nhận định của Lenin thì lịch sử nhân loại đã minh chứng. Lenin đã tiên đoán được thực tiễn này qua cái nhìn xuyên nhiều thế kỷ của mình. Có lẽ không ai có thể hình dung rằng trải hàng trăm năm lịch sử nhân loại, vẫn chưa một quốc gia công nghiệp nào vượt qua được cái dễ dàng của nước Nga! Và liệu khi nào mới có sự kiện một “nước tiên tiến” (theo Lenin) bắt đầu đại cách mạng vô sản như Nga đã làm?

Lenin cũng đã tiên đoán rằng nước Nga tiếp tục đưa cuộc cách mạng vô sản sau thắng lợi bước đầu đến thắng lợi cuối cùng là khó khăn hơn so với

▲ Einstein và Gödel, tại Đại học Princeton 1950

◀ Lenin (trái) chơi cờ với nhà khoa học nổi tiếng Alexander Bogdanov (phải) tại nhà của đại văn hào Maxim Gorky (người ngồi chống tay vào cằm) năm 1905

trường hợp cách mạng vô sản nổ ra tại một nước tiên tiến. Cách đây vài chục năm không ai có thể hiểu được mức độ khó khăn mà cách mạng vô sản Nga có thể gặp phải theo tiên đoán của Lenin. Khó khăn đến mức độ mà Liên Xô, một quốc gia hùng cường, thành quả cơ bản của cuộc đại cách mạng vô sản đó đã sụp đổ. Nếu như Đảng Cộng Sản Liên Xô hiểu được hết lời Lenin, tìm ra những đường đi nước bước hợp quy luật thì có lẽ nước Nga Xô Viết đã không phải gục ngã, như một vận động viên vĩ đại gục ngã ở khoảng cách không xa lắm với vạch cán đích!

Và tháng 4, chúng ta cũng nhớ đến Gödel. Ông sinh ngày 28/04/1906 tại Brno, nay thuộc cộng hòa Séc và mất tại Mỹ vào ngày 14/01/1978, trong cương vị giáo sư Đại học Princeton, sau những ngày nhịn đói. Bi kịch của thiên tài Gödel là vào những năm cuối đời, ông chỉ ăn những gì mà vợ ông chuẩn bị cho ông. Nhưng thật đau buồn là từ cuối 1977 bà đã bị ốm rất nặng, không còn lo được cho ông nữa và thế là ông đã ra đi.

Định lý toán học kỳ diệu mà Gödel đã chứng minh vào năm 1931 thường gọi là định lý về tính không đầy đủ. Chúng ta sẽ không đi sâu vào nội dung và vai trò nền tảng của định lý này trong sự phát triển toán học thế kỷ 20 và mãi mãi sau đó, mà suy ngẫm một chút về

định lý này trong cuộc sống của chúng ta, trong sự phát triển xã hội loài người. Không phải chúng ta cố tình gán ghép một định lý toán học cho lĩnh vực xã hội học mà thực sự là định lý về tính không đầy đủ của Gödel chẳng những là định lý nền tảng của toán học mà còn là định lý nền tảng của các ngành khoa học, bao gồm cả xã hội học vì nó xác lập một số nguyên tắc cơ bản của các hệ thống suy lý.

Một câu hỏi lớn mà nhiều người trong chúng ta thường tự hỏi là: lịch sử phát triển của nhân loại sẽ diễn ra như thế nào? Những gì đã qua thì rõ, còn các chặng tiếp theo thì sao?

Chúng ta thường nói về thực tiễn (Reality) và lý thuyết (Theory). Lý thuyết là tổng kết thực tiễn, là sự nhận thức thực tiễn của con người. Những lý thuyết giá trị thường là bó đuốc soi đường cho con người đi trên con đường thực tiễn muôn dặm. Những chặng đường mới mà nhân loại vượt qua dưới ánh sáng của một ngọn đuốc lý thuyết nào đó đã được xây dựng, lại là những thực tiễn mới. Để rồi chúng lại được đúc kết thành lý thuyết mới. Vòng xoay phát triển ấy nhân loại đã đi qua và sẽ còn đi tiếp.

Để trả lời câu hỏi nêu trên, liệu có thể xây một lý thuyết (Theory) nhìn thấy toàn bộ thực tiễn (Reality) phát triển của loài người không?

Gödel cho chúng ta câu trả lời cho câu hỏi này. Đó là "không"!

Định lý Gödel đã làm cuộc cách mạng trong các vấn đề cơ sở của toán học, đồng thời cũng là định lý tổng quát cho mọi khoa học suy lý. Định lý đó khẳng định: không thể đi tìm tính chân lý của khoa học bên trong cấu trúc suy lý của bản thân khoa học đó. Cái đúng của một hệ thống suy lý phải tìm ở ngoài hệ thống đó. Nghĩa là mọi hệ thống suy lý mà con người tạo ra để mô tả sự phát triển của xã hội loài người từ lúc sinh ra đến lúc diệt vong đều có thể tiềm ẩn những mâu thuẫn. Mà sự tồn tại, vận động và phát triển của thực tiễn được xem là phi mâu thuẫn về mặt logic. Do đó, nếu hệ thống lý thuyết toàn năng mô tả sự phát triển của xã hội loài người từ lúc sinh ra đến lúc diệt vong được ai đó nêu ra thì nó phải được chứng minh là phi mâu thuẫn. Mà định lý Gödel cho ta biết để chứng minh tính phi mâu thuẫn của hệ thống lý thuyết toàn năng này thì phải đứng bên ngoài hệ thống này, tức ngoài xã hội loài người, điều mà rõ ràng không ai có thể làm được.

Tháng tư, tưởng nhớ Lenin, tưởng nhớ Gödel, những bộ óc thiên tài. Chắc hẳn mỗi người chúng ta sẽ rút ra bài học cho cuộc đời mình trong thực tiễn vô cùng phong phú, đầy rẫy những quy luật tất định và cũng đầy rẫy ngẫu nhiên. □